

میزان مطالعه و سطح رضایت و بهره‌مندی کتابداران از مجله‌های علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی داخلی

لیلا مکتبی فرد^۱

چکیده

مقاله حاضر، حاصل پژوهشی میدانی است که برای سنجش میزان مطالعه و سطوح رضایت و بهره‌مندی، همچنین مشارکت کتابداران در تدوین نشریات علمی حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی به انجام رسیده است. نتایج حاصل نشان می‌دهد که حدود ۶۶ درصد از جامعه کتابدار تا حدودی به مطالعه نشریات علمی این حوزه می‌پردازند. نحوه دستیابی ۷۵ درصد از آنان به نشریات از طریق کتابخانه‌ها بوده است؛ ۴۶ درصد از کتابداران انتشار همزمان نسخه الکترونیکی نشریات را در افزایش مطالعه خود کاملاً مؤثر دانسته، و ۶۲ درصد بزرگ‌ترین دلیل عدم مطالعه نشریات را توزیع نامناسب آن برشمرده‌اند. بیشترین میزان مطالعه بر روی فصلنامه کتاب انجام می‌شود، و کتابداران همین نشریه را نیز برای چاپ مطالب خود در اولویت قرار داده‌اند. تنها ۲۸ درصد از پاسخگویان تاکنون مطلبی در نشریات کتابداری منتشر کرده‌اند. کتابداران مطالعه نشریات علمی را به عنوان اولین شیوه اطلاع‌یابی خود برگزیده و حدود ۵۰ درصد آنان نیز از مطالب مندرج در این نشریات ابراز رضایت کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها

مجله‌های علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی، کتابداران، مطالعه، رضایت

مقدمه

نویسنده به خواننده، ارزان‌تر بودن، ارائه مطالب بکر و تازه، تحلیل‌های بسیار دقیق از موضوع‌های پیچیده علمی و فنی، چاپ و توزیع سریع‌تر، دسترسی آسان‌تر، و بالاخره تنوع مطالب و شکل ارائه سبب شده که این محمل اطلاعاتی به یکی از پر مراجعه‌ترین

نشریات یکی از مهم‌ترین، بهترین، و مطمئن‌ترین راه‌های اطلاع از آخرین یافته‌ها و پژوهش‌ها و مطالعه مقاله‌های تخصصی هر علم محسوب می‌شوند. «تازه و کوتاه بودن مطالب، سرعت انتقال نتایج تفکر

۱. دانشجوی دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شهید چمران اهواز r_maktabi@yahoo.com

منابع اطلاعاتی تبدیل شود (۵: ۶۵). اما آنچه در دنیای الکترونیک امروز موجب برتری یک نشریه علمی نسبت به سایر محمل‌های اطلاعاتی شده و حتی در عرصه تازگی نیز گوی سبقت را از رقبای الکترونیک سایت‌های اینترنتی ربوده است، اعتبار مقاله‌های این نشریات است. زیرا تمام مطالب مندرج در مجله‌های علمی معمولاً ارزیابی می‌شوند، حال آنکه درخصوص مطالب اینترنتی لزوماً چنین کاری انجام نمی‌شود.

دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی «مجله»^۲ را این‌گونه تعریف می‌کند: «نشریه‌ای با عنوان مشخص که به‌صورت شماره‌ها یا جزوه‌هایی پیاپی با فاصله زمانی منظم برای مدت نامحدود منتشر می‌شود و حاوی مقالاتی درباره موضوع‌های مختلف از نویسندگان مختلف است. مجله ممکن است برای عامه مردم تهیه شود و یا اختصاص به موضوع خاص یا گروه معینی داشته باشد» (۴: ۳۷۲). در این تعریف مجله به شکل عام مدنظر بوده است، اعم از اینکه نشریه‌ای عامه‌پسند باشد یا مجله‌ای علمی. اما مجله علمی را می‌توان به این شکل تعریف کرد: «مجله علمی رسانه انتقال اطلاعات، مطالعات و پژوهش‌های علوم است» (۶: ۴۳). پیر آلبر، پژوهشگر مسائل مطبوعاتی، معتقد است که مجله علمی، به مفهوم اعم، نشریه‌ای ماهانه یا سه ماهه است که معمولاً در قطع کتاب بوده و عکس و تصویر در آن نقش فرعی دارد، دارای مقالات نظری، معرفی، و نقد

کتاب بوده و از سطح علمی بالایی برخوردار است (۶: ۴۳). از مهم‌ترین ویژگی‌های مجله علمی نشر ادواری آن است. بر اساس تعریف فرهنگ ارتباطات «مجله علمی، مجله‌ای است که معمولاً کم‌تصویر است و حاوی مقالات تحلیلی و گردآوری و معرفی و گزارش آثار علمی و ادبی است و سطح علمی نسبتاً بالایی دارد؛ موضوع این مجله‌ها ممکن است در حوزه‌های ادبی، علمی، یا تاریخی باشد. به این ترتیب نشریاتی علمی تلقی می‌شوند که به نشر منظم نتایج مطالعات، تحقیقات، و مقالات دانشگاهیان و یا متخصصان رشته‌های مرتبط می‌پردازند» (۶: ۴۳).

گفته می‌شود اولین مجله علمی در ایران با عنوان علمی دولت علیه ایران در ۱۱ ژانویه سال ۱۸۶۴ برابر با ۱۲۴۴ شمسی پس از گذشت ۲۷ سال از انتشار نخستین روزنامه ایرانی، به دستور ناصرالدین شاه و به‌صورت ماهانه منتشر شد. شمارگان این نشریه حدود هزار نسخه تخمین زده شده و این در حالی است که جمعیت ایران در آن زمان ۱۱/۵ میلیون نفر بوده و از این تعداد ۱۰ میلیون نفر به‌صورت ایلی و چادرنشینی زندگی می‌کردند. یعنی فقط ۱۳ درصد مردم شهرنشین و اکثریت آنان نیز بی‌سواد بودند. در فاصله سال‌های ۱۲۴۴-۱۳۶۵ حدود ۲۰۵ نشریه علمی در ایران انتشار یافت. هریک از این مجلات به‌طور متوسط حدود ۶ سال عمر کردند. برخی چند شماره‌ای بیش نپاییدند و برخی تا ۴۰ سال عمر کرده‌اند. اما تحول واقعی در انتشار مجلات علمی در

بیان مسئله

ضرورت آگاهی از جدیدترین اطلاعات موثق و مرتبط، به‌ویژه برای کتابداران و اطلاع‌رسانان، که خود جزء لاینفک خط مقدم جامعه اطلاعاتی محسوب می‌شوند، با توجه به تحولات سریع و فزاینده‌ای که در این عرصه روی می‌دهد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مطلع شدن از جدیدترین اخبار، و مطالعه مقاله‌هایی که عموماً به تحلیل پدیده‌ها و مفاهیم جدید رشته می‌پردازند، موجب می‌شود که کتابداران و متخصصان اطلاع‌رسانی به نحو بهتر و مؤثرتری وظایف حرفه‌ای خود را به انجام رسانده و به رشد و بالندگی مطلوبی دست یابند.

اهمیت نشریات کتابداری و اطلاع‌رسانی به حدی است که ایفلا در سال ۲۰۰۲ بخشی مستقل به نام «بخش نشریات کتابداری و اطلاع‌رسانی» راه‌اندازی کرد. هدف اصلی این واحد ارتقای سطح استانداردهای نشریات حرفه‌ای کتابداری، مبتنی بر اولویت‌های حرفه‌ای این رشته است. این بخش که با انتشار خبرنامه‌ای به انعکاس اخبار فعالیت‌ها و پژوهش‌های انجام شده در این خصوص می‌پردازد، همه ساله در نشست‌های ایفلا شرکت فعال داشته معیارهایی برای ارزیابی نشریات کتابداری تدوین کرده است (۷: ۱). امروزه رقبای قدرتمندی همچون نشریات الکترونیک، وبلاگ‌ها، و گروه‌های بحث و خبری در کنار نشریه‌های علمی قد علم کرده‌اند و با وجود آنکه اعتبار مطالب منتشر شده در این منابع به قدر مقاله‌های مجلات علمی نیست، باز هم جالب است که بدانیم

ایران از سال‌های ۱۳۴۴ به بعد رخ داد. البته در آن دوران تعداد نشریات علمی فقط ۶ عنوان بود و دو سال قبل از آن نیز این تعداد به ۵ عنوان محدود می‌شد (۲: ۳-۴).

طبق آمار راهنمای مجله‌ها و روزنامه‌های ایران (۱۳۸۲) در سال ۱۳۸۳، تعداد ۱۱۴۱ عنوان نشریه در ایران منتشر شده است که نمی‌توان به‌طور دقیق تعیین کرد چه تعداد از این نشریات را مجله‌های علمی تشکیل می‌دهد. به‌علاوه، این تعداد همه ساله دستخوش تغییرات اندکی می‌شود. یعنی هر سال انتشار تعدادی از این نشریات متوقف شده و در مقابل عناوین جدیدی پا به عرصه نشر می‌گذارند (۳).

اولین نشریه کتابداران ایران با عنوان نشریه کتابخانه ملی تبریز در سال ۱۳۳۸ منتشر شد (۵: ۶۶). هم‌اکنون ۱۰ عنوان نشریه که مشخصاً در حوزه کتابداری منتشر می‌شوند، و ۹ عنوان دیگر که به‌طور عام به حوزه‌های کتاب و کتابشناسی نیز می‌پردازند، در ایران منتشر می‌شوند (۳: ۴۹۹). بدیهی است تمام این نشریات جنبه علمی نداشته و برخی بیشتر به درج اخبار و گزارش رویدادهای حرفه‌ای می‌پردازند. به این ترتیب و با حذف خبرنامه‌ها و موارد کم‌اهمیت‌تر، در حال حاضر ۶ مجله علمی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشر می‌شوند که سه عنوان از آنها مشخصاً دارای درجه علمی - ترویجی بوده و سه عنوان دیگر نیز با درج مقاله‌های تخصصی از جایگاه ویژه‌ای در این حرفه برخوردارند.

علی‌رغم حضور چنین جریان‌های اطلاعاتی قدرتمندی، میزان رضایت و استفاده کتابداران از مجله‌های علمی رشته تا چه حد است. همچنین نظر به تأکیدهایی که همواره بر پویایی کتابداران و متخصصان اطلاع‌رسانی می‌شود، بد نیست بدانیم که این قشر تا چه حد در تأمین اطلاعات نشریه‌های علمی رشته خود سهم داشته‌اند.

تعریف عملیاتی

نشریات علمی: منظور نشریاتی هستند که مشخصاً به انتشار مقاله‌های علمی و تخصصی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌پردازند و به صورت چاپی به زبان فارسی در ایران منتشر می‌شوند. این نشریات به ترتیب الفبای عنوان عبارتند از:

اطلاع‌شناسی (دفتر پژوهش‌های فرهنگی)؛
پیام کتابخانه^۳ (دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور)؛
علوم اطلاع‌رسانی (مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران)؛

فصلنامه کتاب (کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران)؛

فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی (آستان قدس رضوی)؛ و

کتابداری (کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران).

کتابداران: دانشجویان و فارغ‌التحصیلان مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد، و دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی و همچنین اعضای هیئت علمی در این پژوهش کتابدار

نامیده شده‌اند.

پرسش‌های اساسی پژوهش

۱. کتابداران تا چه حد به مطالعه مجله‌های علمی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌پردازند؟

۲. کتابداران تا چه حد از مطالب مندرج در مجله‌های علمی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی رضایت داشته و آنها را مفید می‌دانند؟

۳. کتابداران تا چه حد در تأمین مطالب انتشار یافته در مجله‌های علمی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی سهم دارند؟

جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه کتابداران شرکت‌کننده در مجمع عمومی سالانه انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران هستند که در روز ۱۲ اردیبهشت ۱۳۸۴ در کتابخانه ملی ایران برگزار شد.

شیوه گردآوری اطلاعات

اطلاعات مورد نیاز این پژوهش از طریق پرسشنامه گردآوری شده است. روز دوشنبه ۸۴/۲/۱۲، تعداد ۱۲۰ پرسشنامه در میان شرکت‌کنندگان مجمع عمومی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران، که دانشجوی یا دانش‌آموخته کتابداری بودند، به صورت حضوری توزیع شد. از این تعداد ۷۴ پرسشنامه توسط شرکت‌کنندگان تکمیل و عودت داده شد. اکثر سؤالات پرسشنامه

۳. آخرین شماره منتشر شده این نشریه، دوره چهاردهم، ۵۲ و ۳۵ (بهار و تابستان ۱۳۸۳) بوده و سپس انتشار آن متوقف شده است.

با استفاده از مقیاس‌های لیکرت، پاسخ‌های درجه‌بندی شده، و رتبه‌بندی یا درجه‌بندی تطبیقی طراحی شده‌اند.

پیشینه پژوهش

شیفته سلطانی (۱۳۷۵) ضمن یک بررسی، مجله‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشر شده در ایران را معرفی کرده است. نتایج حاصل از این بررسی نشان می‌دهد که تعداد و تنوع مجله‌های کتابداری در ایران نسبت به بسیاری از کشورها ضعیف است. در مورد بسیاری از مباحث تخصصی کتابداری مطلبی به چاپ نمی‌رسد و به علت تأخیرهای زیادی که در انتشار بیش از ۹۰ درصد این‌گونه نشریات رخ می‌دهد، شاهد انتشار پراکنده مقاله‌های تخصصی کتابداری در مجله‌های حوزه‌های دیگر هستیم (۵: ۶۵-۷۸). البته این بررسی همان‌گونه که ذکر شد متعلق به سال ۱۳۷۵ بوده است و مطالعات بعدی که البته اغلب حول محور تحلیل استنادی هستند - و به همین دلیل در این پژوهش معرفی نشده‌اند - نشان می‌دهند که وضعیت انتشار نشریات کتابداری در سال‌های بعد بهبود یافته است.

منوچهر محسنی (۱۳۷۷) در پژوهش گسترده‌ای با معیار قرار دادن ۴۲۷ نشریه علمی که در فاصله سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۷۷ حداقل یک شماره از آنها به چاپ رسیده بود، این نشریات را بررسی کرد. نتایج حاصل از این بررسی نشان داد که بیش از ۱۴ درصد از جامعه دانشگاهی هیچ توجهی به مطالعه مجله علمی ندارند و در مقابل ۶/۴ درصد زیاد مطالعه می‌کنند. از سوی دیگر نسبت

گروهی که هیچ یا کم مجله می‌خوانند حدود نیمی از جامعه آماری است (۶: ۳۸-۵۱). یافته‌های پژوهش علی خاکپور (۱۳۸۳) نشان می‌دهد که ۴۱/۵ درصد از جامعه پژوهش‌انگیزه و هدف خود را روزآمد کردن اطلاعات تخصصی ذکر کرده‌اند. پرستفاده‌ترین منابع اطلاعاتی آنان کتاب‌های درسی، نشریات تخصصی، و بانک‌های اطلاعاتی بوده است. ۱۹/۳ درصد از جامعه مورد پرسش، مشاوره با استادان را به‌عنوان پرستفاده‌ترین روش اطلاع‌یابی خود تعیین کرده‌اند و برگه‌دان معمول‌ترین روش دستیابی آنان به منابع مورد نیاز بوده است (۲۶/۲۷ درصد). در عین حال ۵۹/۱ درصد از جامعه مورد پژوهش از نشریات تخصصی داخلی حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی استفاده مطلوب نمی‌کنند. این مورد در خصوص نشریات خارجی به ۹۰/۹ درصد می‌رسد (۱: ۸۹-۹۶).

پژوهش‌های انجام شده در حوزه نشریات علمی در خارج از کشور، طی چند سال اخیر عمدتاً بر مقایسه استفاده از نشریات الکترونیکی و نشریات چاپی متناظر بوده و کمتر به میزان استفاده و یا مشارکت پرداخته‌اند.

یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل آنها

۱. مشخصات عمومی پاسخ‌دهندگان
جدول‌های ۱ و ۲ مشخصات عمومی پاسخ‌دهندگان را به تفکیک میزان تحصیلات و رده سنی نشان می‌دهند. در کنار این مشخصات لازم به ذکر است که ۴۵ نفر (۸/۶۰ درصد) از پاسخ‌دهندگان زن و ۲۹ نفر (۲/۳۹ درصد)

درصد) مرد بوده‌اند. بیشترین پاسخ‌دهندگان به تفکیک میزان تحصیلات به ترتیب دانشجویان کارشناسی (۳۷/۸ درصد)، فارغ التحصیل مقطع کارشناسی (۲۳ درصد)، فارغ التحصیل کارشناسی ارشد (۱۶/۲ درصد)، دانشجوی کارشناسی ارشد (۱۲/۲ درصد)، و اعضای هیئت علمی (۱۰/۸ درصد) بوده‌اند. طبق داده‌های جدول ۲ وضعیت سنی پاسخ‌دهندگان را به این ترتیب می‌توان توصیف کرد: ۲۱/۷ درصد در رده سنی ۱۸-۲۰ سال قرار دارند و ۳۷/۷ درصد نیز بین ۲۱ تا ۲۵ سال سن دارند. رده سنی ۲۶ تا ۳۵ سال ۲۴/۶ درصد و ۳۶ تا ۶۰ سال نیز ۱۶ درصد بوده است. ۵ نفر از کل پاسخ‌دهندگان نیز ترجیح داده‌اند که این سؤال را بی‌پاسخ بگذارند.

۲. میزان مطالعه نشریات

برای اینکه بین سطوح مختلف مطالعه پاسخ‌دهندگان تقسیم‌بندی مناسبی انجام شود، چهار گزینه هیچ، کمی، تا حدودی، و کاملاً برای آنان در نظر گرفته شد. جدول ۳ داده‌های مبتنی بر این پاسخ‌ها را نشان می‌دهد. بر این اساس، ۵/۴ درصد پاسخ‌دهندگان «هیچ» مطالعه‌ای بر روی نشریات کتابداری ندارند، ۱۷/۶ درصد «کمی» و ۶۶/۲ درصد «تا حدودی» این نشریات را مطالعه می‌کنند. ۱۰/۸ درصد نیز «کاملاً» به مطالعه این نشریات می‌پردازند.

۳. رتبه‌بندی نشریات

در بخشی از پرسشنامه از پاسخ‌دهندگان خواسته شد، که شش مجله علمی کتابداری را به ترتیب میزان مطالعه آنها رتبه‌بندی کنند. به

جدول ۱. وضعیت پاسخ‌دهندگان به تفکیک میزان تحصیلات

میزان تحصیلات	دانشجوی کارشناسی	دانشجوی ارشد	فارغ التحصیل کارشناسی	فارغ التحصیل ارشد	هیئت علمی
فراوانی	۲۸	۹	۱۷	۱۲	۸
درصد	۳۷/۸	۱۲/۲	۲۳	۱۶/۲	۱۰/۸

جدول ۲. وضعیت پاسخ‌دهندگان به تفکیک رده سنی

رده سنی	۲۰-۱۸	۲۵-۲۱	۳۵-۲۶	۶۰-۳۶	بدون پاسخ
فراوانی	۱۵	۲۶	۱۷	۱۱	۵
درصد	۲۱/۷	۳۷/۷	۲۴/۶	۱۶	۶/۷٪

جدول ۳. توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان از نظر سطوح مختلف مطالعه

سطوح مطالعه	هیچ	کمی	تا حدودی	کاملاً
فراوانی	۴	۱۳	۴۹	۸
درصد	۵/۴	۱۷/۶	۶۶/۲	۱۰/۸

جدول ۴. توزیع فراوانی اولویت‌های اختصاص یافته به نشریات

بدون امتیاز	رتبه شش	رتبه پنج	رتبه چهار	رتبه سه		رتبه دو		رتبه یک		نام مجله
				فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
-	-	۱	۳	۱۰	۱۵/۸۷	۲۳	۳۶/۵۰	۲۶	۴۱/۲۶	فصلنامه کتاب
۵	۶	۶	۶	۱۰	۱۵/۸۷	۲۱	۳۳/۳۳	۹	۱۴/۲۸	فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی
۴	۵	۱۱	۱۲	۱۴	۲۲/۲۲	۷	۱۱/۱۱	۱۰	۱۵/۸۷	پیام کتابخانه
۱۲	۱۲	۱۰	۲	۷	۱۱/۱۱	۶	۹/۵۲	۱۴	۲۲/۲۲	اطلاع‌شناسی
۶	۲	۱۲	۱۹	۱۲	۱۹/۰۴	۶	۹/۵۲	۶	۹/۵۲	علوم اطلاع‌رسانی
۸	۲۱	۱۳	۱۰	۷	۱۱/۱۱	۳	۴/۷۶	۱	۱/۵۸	کتابداری

جز ۱۱ نفری که این سؤال را بی پاسخ گذاشته بودند، نکته دیگری که در پاسخ‌ها جلب توجه می‌کرد این بود که از ۶۳ نفر باقی مانده، ۱۲ نفر هیچ رتبه‌ای به مجله اطلاع‌شناسی نداده بودند. درخصوص مجله‌های کتابداری (کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران) این رقم به ۸، علوم اطلاع‌رسانی (مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران) ۶، فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی (آستان قدس رضوی) ۵، و پیام کتابخانه به ۴ نفر می‌رسد. این نکته شاید مبین این باشد که نشریاتی که رتبه‌گذاری نشده‌اند، در میان جامعه مخاطب کمتر شناخته شده‌اند. براساس میانگین رتبه‌هایی که به این نشریات تعلق گرفته بود، جامعه پاسخ‌دهنده، اولویت مطالعه آنها را به شرح زیر طبق ترتیب داده‌های جدول ۴ تعیین کرده است.

۴. فاصله بین انتشار و مطالعه نشریات

توسط جامعه مخاطب

از جامعه مورد پرسش خواسته شد تا تعیین کنند که چه مدت پس از انتشار یک مجله به مطالعه آن می‌پردازند. برای تسهیل در پاسخگویی نیز گزینه‌های بلافاصله پس از انتشار، یک ماه پس از انتشار، دو ماه پس از انتشار، و بیش از دو ماه پس از انتشار برای انتخاب ارائه شده بودند. طبق داده‌های جدول ۵ حدود ۱۷/۹ درصد از پاسخ‌دهندگان «بلافاصله»، ۲۶/۹ درصد «یک ماه پس از انتشار»، ۱۳/۴ درصد «دو ماه پس از انتشار»، و ۴۱/۸ درصد نیز «بیش از دو ماه پس از انتشار» نشریات به مطالعه آنها می‌پردازند.

جدول ۵. توزیع فراوانی دوره‌های زمانی بین انتشار نشریات و مطالعه آنها توسط جامعه مخاطب

دوره زمانی	بلافاصله	یک ماه بعد	دو ماه بعد	بیش از دو ماه	بدون پاسخ
فراوانی	۱۲	۱۸	۹	۲۸	۷
درصد	۱۷/۹	۲۶/۹	۱۳/۴	۴۱/۸	

۵. نحوه دستیابی به مجلات
با بررسی داده‌های جدول ۶ می‌توان دریافت که ۱۴/۵ درصد از جامعه مورد پرسش از طریق اشتراک شخصی نشریات را دریافت می‌کنند. ۷۵/۴ درصد با مراجعه به کتابخانه به نشریه دسترسی یافته و ۲۰/۳ درصد نیز به‌طور رایگان آنها را دریافت می‌کنند. ۱۴/۵ درصد نیز به شکل تصادفی و ۱۸/۸ درصد نیز از طریق امانت از دوستان نشریات را به‌دست می‌آورند.

۶. نقش نسخه الکترونیکی نشریات در افزایش مطالعه آنها
از پاسخ‌دهندگان خواسته شد تا نقش انتشار نسخه الکترونیکی نشریات مورد بحث

۷. انگیزه مطالعه مجلات

در این بخش، انگیزه جامعه مورد پرسش از مطالعه نشریات سؤال شد. از میان «گزینه‌های آشنایی با مباحث جدید»، «انجام تکالیف درسی»، «آمادگی برای شرکت در آزمون مقطع بالاتر»، و «انجام یک پژوهش

جدول ۶. توزیع فراوانی جامعه مورد پرسش از لحاظ نحوه دستیابی به نشریات

نحوه دستیابی	اشتراک	کتابخانه	رایگان	تصادفی	امانت دوستان	بدون پاسخ
فراوانی	۱۰	۵۲	۱۴	۱۰	۱۳	۵
درصد	۱۴/۵	۷۵/۴	۲۰/۳	۱۴/۵	۱۸/۸	

* در برخی سؤال‌ها پاسخ‌دهندگان بیش از یک گزینه را انتخاب کرده‌اند. از این‌رو ممکن است جمع درصدها بیش از ۱۰۰ و مجموع فراوانی‌ها بیش از تعداد کل پاسخ‌دهندگان شود.

جدول ۷. نقش انتشار نسخه الکترونیکی نشریات در افزایش مطالعه آنها

میزان تأثیر	هیچ	کمی	تا حدی	کاملاً موثر	بدون پاسخ
فراوانی	۸	۶	۲۴	۳۲	۴
درصد	۱۱/۴	۸/۶	۳۴/۳	۴۵/۷	

جدول ۸. توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان از لحاظ انگیزه مطالعه نشریات

نوع انگیزه	آشنایی با مباحث جدید	انجام تکالیف درسی	آمادگی برای آزمون	انجام یک پژوهش
فراوانی	۵۷	۱۴	۱۲	۲۲
درصد	۸۰/۳	۱۹/۷	۱۶/۹	۳۱

برای تدوین یک مقاله علمی، پاسخ‌دهندگان به ترتیب انگیزه‌های خود را آشنایی با مباحث جدید (۸۰/۳ درصد)، انجام تکالیف درسی (۱۹/۷ درصد)، و آمادگی برای شرکت در آزمون (۱۶/۹ درصد) اعلام کرده‌اند (جدول ۸).

۸. شیوه‌های اطلاع‌یابی

در این قسمت پنج شیوه رایج اطلاع‌یابی از تازه‌ترین اخبار، رویدادهای علمی، و نیز مباحث جاری رشته انتخاب شد و از پاسخ‌دهندگان خواسته شد که این روش‌ها را به ترتیب اولویت از یک تا پنج رتبه‌بندی کنند. به جز چهار نفری که به این سؤال پاسخ نداده بودند، میانگین حاصل از رتبه‌های اختصاص داده شده به هر یک از روش‌ها در جدول ۹ آمده است:

۹. میزان مشارکت در انتشار مقاله‌های تخصصی

۷۲/۲ درصد از جامعه پژوهش در پاسخ به این پرسش که «آیا تاکنون مقاله‌ای از آنان در یکی از نشریات تخصصی رشته به چاپ رسیده است؟» پاسخ منفی داده‌اند و تنها ۲۷/۸ درصد اظهار داشته‌اند که مقاله‌ای برای این نشریات ارسال کرده‌اند. و دو

نفر نیز این سؤال را بی‌پاسخ گذاشته‌اند. از افرادی که در این نشریات مقاله داشته‌اند، ۲۰ درصد فقط یک مقاله، ۲۰ درصد دو تا سه مقاله، و ۵۵ درصد بیش از سه مقاله داشته‌اند. همچنین ۶۸/۶ درصد مایل بوده‌اند که آثار آنها در فصلنامه کتاب منتشر شود، ۴۰ درصد فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی آستان قدس رضوی، ۳۱/۴ درصد مجله اطلاع‌شناسی، ۱۷/۱ درصد علوم اطلاع‌رسانی، ۸/۶ درصد مجله پیام کتابخانه، و ۵/۷ درصد نیز مجله کتابداری را برای این منظور ترجیح داده‌اند. و البته ۳۹ نفر نیز این سؤال را بی‌پاسخ گذاشته‌اند. با این حال طبیعی است که چون برخی پاسخ‌دهندگان بیش از یک مجله را نام برده‌اند، مجموع درصدها بیشتر از عدد ۱۰۰ می‌شود.

۱۰. مفید، قابل استفاده، و جدید بودن نشریات

درخصوص مفید و قابل استفاده بودن مطالب مندرج در نشریات، هیچ‌کس این نشریات را غیر قابل استفاده نمی‌دانست. ۴/۵ درصد «کمی قابل استفاده»، ۵۷/۶ درصد «تاحدی قابل استفاده»، و ۳۷/۹ درصد مطالب این نشریات را «کاملاً قابل استفاده» ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۱۱. جدید بودن مطالب مندرج در نشریات از دید

پاسخ دهندگان

بدون پاسخ	کاملاً جدید	تأخدی	کمی	هیچ	میزان جدید بودن	
					فراوانی	درصد
۱۰	۸	۳۹	۸	-	فراوانی	۱۲/۵
	۱۲/۵	۶۱	۱۲/۵	-	درصد	

جدول ۱۰. مفید و قابل استفاده بودن نشریات از دید

پاسخ دهندگان

بدون پاسخ	کاملاً مفید	تأخدی	کمی	هیچ	میزان مفید بودن	
					فراوانی	درصد
۸	۲۵	۳۸	۳	-	فراوانی <td>۴/۵</td>	۴/۵
	۳۷/۹	۵۷/۶	۴/۵	-	درصد	

جدول ۹. توزیع فراوانی کتابداران به تفکیک انتخاب شیوه‌های اطلاع‌یابی

فراوانی	بدون امتیاز	رتبه پنج		رتبه چهار		رتبه سه		رتبه دو		رتبه یک		شیوه‌های اطلاع‌یابی
		فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
۵	۷/۱۴	۲	۲/۸۵	۱۱	۱۵/۷۱	۱۴	۲۰	۱۴	۲۰	۲۴	۳۴/۲۸	مطالعه مجلات
۱۲	۱۷/۱۴	۱۹	۲۷/۱۴	۱۳	۱۸/۵۷	۹	۱۲/۸۵	۱۹	۲۷/۱۴	۱۲	۱۷/۱۴	شرکت در نشست‌های تخصصی
۵	۷/۱۴	۷	۱۰	۱۵	۲۱/۴۲	۱۶	۲۲/۸۵	۱۵	۲۱/۴۲	۱۲	۱۷/۱۴	گفت‌وگو با استادان
۸	۱۱/۴۲	۱۸	۲۵/۷۱	۱۴	۲۰	۸	۱۱/۴۲	۸	۱۱/۴۲	۱۴	۲۰	خواندن وبلاگ‌های کتابداری
۱۲	۱۷/۱۴	۱۹	۲۷/۱۴	۱۳	۱۸/۵۷	۹	۱۲/۸۵	۱۰	۱۴/۲۸	۷	۱۰	گروه بحث اینترنتی

جدول ۱۲. توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان از لحاظ دلایل عدم مطالعه نشریات

دلایل عدم مطالعه	گران بودن مجلات	عدم کارآیی مطالب	نداشتن وقت کافی	توزیع نامناسب	کهنه بودن مطالب	بدون پاسخ
فراوانی	۶	۲	۱۲	۲۶	۱	۳۲
درصد	۱۴/۳	۴/۸	۲۸/۶	۶۲	۲/۴	

درخصوص جدید بودن مطالب نشریات نیز، هیچ‌کس مطالب آنها را کهنه ارزیابی نکرده است. ۱۲/۵ درصد پاسخگویان معتقدند که این مطالب «کمی جدید»، ۶۱ درصد «تا حدی جدید»، و ۱۲/۵ درصد نیز این مطالب را «کاملاً جدید» دانسته‌اند.

۱۱. دلایل عدم مطالعه نشریات

از کتابداران مورد پژوهش خواسته شد در صورتی که به مطالعه هیچ‌یک از نشریات نمی‌پردازند، دلایل خود را برای عدم مطالعه از بین پنج گزینه «گران بودن نشریات»، «عدم کارآیی مقالات و مطالب آنها»، «نداشتن وقت کافی»، «توزیع نامناسب مجلات»، و «کهنه بودن مطالب منتشر شده در این نشریات»، مواردی را انتخاب کنند. از میان ۴۲ نفری که به این سؤال پاسخ داده‌اند، ۱۴/۳ درصد گرانی، ۴/۸ درصد عدم کارآیی مقالات و مطالب، ۲۸/۶ درصد نداشتن وقت، ۶۲ درصد توزیع نامناسب، و ۲/۴ درصد کهنه بودن مطالب مندرج در نشریات را به عنوان دلایل خود برگزیده‌اند (جدول ۱۲).

۱۲. کفایت یا عدم کفایت تعداد عناوین

فعالی نشریات

۳۴/۷ درصد کتابداران در پاسخ به این

سؤال که «آیا تعداد فعلی مجله‌های علمی رشته را کافی می‌دانند یا خیر؟» این تعداد را ناکافی دانسته‌اند. ۵/۵ درصد معتقد بوده‌اند که همین تعداد مناسب است، و ۵۹/۷ درصد نیز این تعداد را مناسب دانسته، اما معتقد بودند تعداد بیشتر مطلوب‌تر است. دو نفر نیز این سؤال را بی‌پاسخ گذاشته‌اند.

نتیجه‌گیری

نتایج به‌دست آمده از پژوهش حاضر را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد: بیش از نیمی از کتابداران مورد پژوهش (۶۶/۲ درصد) تا حدودی یعنی «به‌طور تقریبی» این نشریات را مطالعه می‌کنند و تنها حدود ۱۱ درصد از آنان به مطالعه کامل نشریات می‌پردازند.

در حوزه اولویت‌بندی نشریات برای مطالعه، فصلنامه کتاب به لحاظ درجه علمی- ترویجی و نیز سابقه انتشار خوبی که در حوزه نشریات کتابداری دارد، گوی سبقت را از سایر نشریات ربوده و در مرتبه نخست ایستاده است. اما نکته جالب توجه درخصوص نشریه‌ای که آخرین اولویت را به خود اختصاص داده یعنی مجله کتابداری (کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران) این است که علی‌رغم قدمت نسبتاً

زیاد آن از کمترین اهمیت نزد کتابداران برخوردار بوده است.

درخصوص فاصله بین انتشار نشریات و مطالعه آنها توسط جامعه مخاطب، آمار چندان رضایت‌بخش نیست. حدود نیمی از پاسخ‌دهندگان، یعنی ۴۱ درصد، اظهار داشته‌اند که مجلات را بیش از دو ماه پس از انتشار آنها مطالعه می‌کنند. چنین تأخیری به ویژه برای رسانه‌ای مانند مجله که روزآمدی از امتیازات آن محسوب می‌شود چندان رضایت‌بخش نیست.

نتایج حاصل از پرسش مربوط به شیوه‌های دسترسی به مجلات نشان می‌دهد که نحوه دستیابی اکثر کتابداران (۵۷ درصد) به نشریات از طریق کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی است. این نکته بار دیگر بر نقش کتابخانه‌ها به عنوان حامیان جدی نشریات، به‌ویژه نشریاتی که هزینه اشتراک آنها برای اشخاص سنگین است، تأکید می‌کند. با عنایت به بخش دیگری از نتایج که دلایل عدم مطالعه نشریات توسط کتابداران را نشان می‌دهد، درمی‌یابیم که بزرگ‌ترین دلیل عدم مطالعه نشریات از سوی کتابداران «توزیع نامناسب» این نشریات است که ۶۲ درصد از جامعه مورد پژوهش به آن اشاره کرده‌اند. «گران بودن» نشریات نیز از نظر ۱۴ درصد این افراد به عنوان دلیل دیگر محسوب می‌شود که هر دوی این موانع را می‌توان از طریق اشتراک نشریات توسط کتابخانه‌ها برطرف کرد.

راه دیگری که می‌توان برای غلبه بر موانع دسترسی به نشریات پیشنهاد کرد، انتشار

نسخه الکترونیکی این نشریات به شکل همزمان است که حدود ۴۶ درصد از جامعه پاسخ‌دهنده آن را در افزایش مطالعه خود کاملاً مؤثر دانسته‌اند.

یکی از پرسش‌هایی که این پژوهش بر آن بود تا بدان پاسخ دهد، جایگاه نشریات علمی رشته در قیاس با سایر جریان‌ها و شیوه‌های اطلاع‌یابی بود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مطالعه مجلات علمی همچنان به عنوان اولین انتخاب و شیوه اطلاع‌یابی در میان کتابداران مطرح است.

از حیث مشارکت کتابداران در ارائه مقاله و مطالب در نشریه‌های علمی کتابداری نیز نتایج اندکی تفکربرانگیز است. بدین معنی که تنها حدود ۲۸ درصد از جامعه مورد تحقیق تاکنون مطلبی در نشریات علمی به چاپ رسانده‌اند و ۷۲ درصد بقیه هیچ مشارکتی در تدوین مطالب نشریات نداشته‌اند. درخصوص مجله‌هایی که کتابداران برای انتشار مطالبشان ترجیح می‌دهند، نتایج با انتخاب این نشریات برای مطالعه اندکی متفاوت است. در مرتبه‌های اول، دوم، و چهارم، همچنان فصلنامه کتاب، فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی آستان قدس رضوی، و علوم اطلاع‌رسانی قرار دارند. در مرتبه آخر نیز مجله کتابداری (کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران) همچنان جایگاه خود را حفظ کرده است. اما مجله اطلاع‌رسانی از رتبه پنجم به رتبه سوم صعود، و پیام کتابخانه به مرتبه پنجم نزول کرده است.

نتایج پرسشنامه درخصوص میزان رضایت

کتابداران از مفید و قابل استفاده بودن مطالب حاکی از آن است که بیش از ۵۰ درصد جامعه پاسخ‌دهنده «تقریباً» و حدود ۳۸ درصد «کاملاً» این نشریات را قابل استفاده می‌دانند. اما به لحاظ جدید بودن مطالب نتایج کمی متفاوت است. بدین معنی که تنها ۱۲/۵ درصد از کتابداران این مطالب را جدید دانسته و ۶۱ درصد نیز آنها را تقریباً جدید می‌دانند.

در مورد تعداد عناوین جاری نیز به نظر می‌رسد افزایش عناوین جدید به نشریات موجود رضایت جامعه مخاطب را بیشتر جلب خواهد کرد، زیرا حدود ۶۰ درصد از کتابداران در عین حال که از تعداد عناوین فعلی ابراز رضایت کرده‌اند، خواستار عناوین جدید نیز بوده‌اند.

پیشنهاد‌های پژوهش

۱. صاحبان امتیاز و سردبیران مجله‌های علمی برای معرفی نشریات خود به جامعه کتابداری تلاش بیشتری به عمل آورند. به نظر می‌رسد برخی از کتابداران هنوز حتی با عناوین بعضی از نشریات آشنایی ندارند؛

۲. انتشار همزمان نسخه الکترونیکی نشریات، از آنجا که برخی از محدودیت‌های توزیع و مشکلات دسترسی فیزیکی به این نشریات را ندارد، می‌تواند عامل مؤثری در افزایش میزان و سرعت مطالعه آنها باشد که باید از سوی سردبیران و دست‌اندرکاران این نشریات در نظر گرفته شود؛ و

۳. به نظر می‌رسد که افزایش عناوین

نشریات علمی - ترویجی یا علمی - پژوهشی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌تواند در روزآمد بودن مطالب نشریات فعلی نقش عمده‌ای داشته باشد. در حال حاضر به دلیل محدودیت تعداد این نوع نشریات بسیاری از مقالات باید در نوبت چاپ بمانند که به واسطه همین انتظار ممکن است مقاله تازگی و روزآمدی خود را از دست بدهد.

منابع

۱. خاکپور، علی. «رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی». *فصلنامه کتاب، دوره پانزدهم، ۱ (بهار ۱۳۸۳): ۸۹-۹۶*.

۲. زارع، بیژن. «تاریخچه مجلات علمی - تخصصی در ایران»، ۱۳۸۴. به نقل از:

www.hayateno.org/840115/communication.htm

۳. سلطانی، پوری؛ اقتدار، رضا. *راهنمای مجله‌ها و روزنامه‌های ایران ۱۳۸۲*. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۳.

۴. سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین. *دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۹.

۵. سلطانی، شیفته. «آشنایی با مجلات کتابداری ایران». *فصلنامه کتاب، دوره نهم، ۱ (بهار ۱۳۷۷): ۶۵-۷۸*.

۶. محسنی، منوچهر. «میزان مطالعه و سطوح رضایت و بهره‌مندی دانشگاهیان از مجله‌های علمی کشور». *رسانه، دوره یازدهم، ۳ (۱۳۷۷): ۳۸-۵۱*.

7. "Library and information science journals section, strategic plan 2002-

2003". [on-line]. Available: <http://www.ifla.org/VII/s45/annual/sprtisj.htm>.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۴/۳/۲۱

